

Den moderna rädslan för identitet

Identiteter är "fantasifosfor", hävdar Stefan Jonsson i sin senaste bok. En vilja till självutplåning, svarar Einar Askestad och efterlyser en djupare diskussion om vantrivseln i det moderna.

En tidig morgon för något år sedan väcktes jag av en telefonsignal: en upprörd äldre kvinna sade sig inte hitta sin telefon. Jag upplevde det hela som lustigt, men kunde inte komma om.

Händelsen dök upp igen i mitt medvetande då jag läste Stefan Jonssons bok *Andra platser*, en essä om kulturell identitet (Norstedts). Att redogöra för dennes idévärld är svårt, vilket debatten kring hans föregående bok *De andra* om något visade. Inte desto mindre är det nödvändigt att göra ett försök.

Goda avsikter

Jonssons avsikter är säkerligen de bästa, och – som han också förklarar i förordet – essän är en fri, reflekterande form, men en grumlig ontologi blir inte mindre grumlig för att den framförs "fritt" eller i ett gott uppsåt, liksom inte heller det politiskt korrekta blir mindre inkorrekt för att det råkar vara politiskt.

Jonssons projekt kan sägas bestå av två delar: en deskriptiv och en normativ. Beskrivningen av situationen i dag i till exempel USA (de ökande klyftorna mellan raser, de hotfulla spänningarna mellan grupper, den segregation som är följden av bristen på gemensamma rum och intressen) är oantastlig och visar på problem som måste diskuteras, och det från grunden. Mina invändningar gäller Jonssons normativa anspråk, och framför allt försöken

att filosofiskt rota dessa.

Jonsson menar att vi har en felaktig uppfattning om identitet. Förutom att vi identifierar denna med en plats, att vi så att säga vill rota den i tid och rum, tenderar vi att upphöja vår identitet till någonting universellt gällande, till "sanning". Jonsson kritiserar, stödd av så kallad "postkolonial teoribildning" (ett huvudsakligen amerikanskt universitetsämne), den europeiska imperialismen, som genom universalistiska övertygelser kunde motivera ett kuvande och förstörande av jordens övriga kulturer.

Denna historiska våldtäkt, detta gigantiska massmord, gjordes som bekant i upplysningens namn och var ett företag som lyckligtvis (för förnuftets del) sammanföll med religiösa, politiska och ekonomiska intressen. Jonssons tes är, att orsaken till denna tragedi finns i vår syn på identitet.

Enkelt uttryckt menar Jonsson att identitet är en imaginär sak. Han skriver: "Det är alltså inte identiteten som är autentisk, utan snarare bristen på identitet."

Moderna konstnärer

Denna idé använder Jonsson för att avfärda såväl den nationella som den personliga identiteten. Till sin hjälp i argumentationen tar han några moderna konstnärer, vilkas identitetsklyvning, rotlöshet och förvirring upphöjs till högsta sanning om medvetandets väsen. Identiteten är ett fängelse, någonting påtvingat, konstruerat och godtyckligt, förkunnar Jonsson.

Denna uppfattning utgör grunden för Jonssons kritik av nuets och det förgångnas ofullkomligheter, och är själva nyckeln till en bättre (= mer jämlik och konfliktlös) värld. Men Jonsson är inte konsekvent, ty "i namn av kvinnornas värld på landsbygden i Bangladesh" kan en identitet hit-

Med Stefan Jonssons sätt att resonera blev den indianska kulturen till först vid mötet den med europeiska kulturen och den därpå följande utplåningen. Indianen blev mer indian i reservatet.

tas som inte är av det imaginära slaget. I denna, "bland jordens fördömda, i det lägsta av de låga", menar Jonsson (hänvisande till Gayatri Spivak) att man kan finna en "etisk universalism".

Det som i ena stunden alltså är utgångspunkten för en kritik av västerlandets imperialism (och omänsklighet), blir i nästa grunden för en ny, universell etik.

Jonsson förenar paradoxalt nog det mest diskutabla hos upplysningen, nämligen idén om universalism (ett rent förnuft över det kulturellt och individuellt betingade) med en negativ tolkning av postmodernismens insikter (idéerna om vetandets ursprung i historiska och samhälleliga kontexter). "Sanningen" blir å ena sidan relativ, å andra sidan universell, gällande oqså alla. Identiteten avfärdas som imaginär, samtidigt som en "sann identitet" sägs existera, en identitet som alltså är rotad i en viss erfarenhet, men som samtidigt är en "brist på identitet".

Oklarheter

Det är som synes inte lätt att bringa ordning i Jonssons tankevärld. Svårigheterna förstärks av att det ofta är oklart hur Jonsson ställer sig till det han refererar. Inte heller tolkningen av andra intellektuella positioner är alltid trovärdig: Heidegger, Adorno, Naipaul med flera tillskrivs uppfattningar som inte självklart är deras.

Riktigt svårsmält är Jonssons argumentationsteknik. Ett exempel: "Är den kulturella och personliga identiteten fast och entydig, eller är den föränderlig och skiftad? Skall vi bejaka kulturell mångfald eller skall vi acceptera

enfold?"

Mångfald ställs mot enfald, gränsoverskridande mot isolering. Det är en fascinerande argumentation, på samma gång genomsyrrad av förenkling och oklarhet.

I en förståelse av identitet är frågan om existens oundgänglig. En sådan diskussion har förts i litteraturen (vilket gav litteraturen dess suveräna status), och är kanske rent av den fråga som historien, åtminstone den europeiska, kretsat kring. Vad är verklighet? Är det klass-, ras- eller könskamp? Gud? Valet? Och var hittar vi denna verklighet? I massmedia? I urskogen? På IKEA?

Rättvisa

För Jonsson tycks (smått platoniska) idéer om "rättvisa", "jämlikhet", "de utsatta", vara ett slags högsta verklighet och sanning. (Jonsson skriver mer explicit att "lagen och rationellt formulerade argument har realitet".)

Stillsamt undrar man vad som skulle hålla ihop Jonssons medvetande/värld om han – hypotetiskt – hamnade på en öde ö, utan vare sig sin DN eller sitt postkoloniala bibliotek. Eller är kanhända ett campus ett slags öde ö?

Läs följande citat noga:

"Olika människor uppstår som ett resultat av att vi uppfinner kategorier som kan beteckna dessa människor." "Kulturella identiteter uppstår först när människor möter det som ligger bortom gränser för deras räckvidd och fattningsförmåga." "Människan [...] får olika kulturella identiteter därför att de konkurrerar med varandra om makt och egendom. Och ju mer de konkurrerar, desto mer olika blir de varandra, och desto mer odlar de sin särart

för att värna sin ställning."

Med andra ord: Den indianska kulturen uppstod först då den i och med mötet och konkurrensen med den europeiska kulturen utplånades. Indianen blev mer indian i reservatet. En indian är en död indian.

Vad exemplet Jonsson visar på är vikten av ontologi. Utan en sådan blir allting till prat: ord som väger lätt och låter sig färgas av den diskurs som för stunden förs, och som därmed leder vilse.

Att en identitet är föränderlig, gör den knappast godtycklig eller imaginär. Att en nation – eller en individ, eller ett språk – har upptäckt ur andra, gör den inte mindre autentisk eller utbytbar.

Jonsson citerar en kvinnlig traktorförare från kolchosen Rosa Luxemburg: "Identiteterna måste i varje fall omprövas, man måste se om de ännu passar." (s 64)

Antydning till förklaring

I detta citat finns möjligen en antydning till varför Jonsson resonerar som han gör. Ekvationen människa, språk och värld går i det moderna tidevarvet inte ihop, och Jonssons lösning på dilemmat är att människan (och de språk hon ärvit) skall anpassas till världen. Vi måste hitta ett *hem* i hemlösheten, rotas i rotlösheten; allt annat är fördömt och rasism.

Men att uppleva sin moderna identitet som ett fängelse är en sak, och att ur denna hemlöshet, denna identitetskris, förkasta identiteten som sådan, är en annan. Blir någon människa lyckligare av att få rotlösheten universaliserad? Och hur mår den familj som lever upp till Jonssons paroll: "om plikten att inte känna sig hemma"?

Tillbaka till den äldre kvinnan, hon som ringde trots att hon saknade telefon. Den tyske poeten Gottfried Benn skrev på tyrtio-talet: "Sådant är livet: man skickar brev och får trycksaker." Det var på den tiden då främlingen, alltiitt fanns utanför en. Jonsson trivs inte i det moderna. Men han vill trivas i det. Det är enklast så. I stället för att rannsaka sin olust, kan man välja att fly den: viljan till självutplåning är ett symptom, inte en lösning. ("Chansen fanns där: att gå på amerikanskt universitet. Och lockelsen: att bli en annan.")

Rädslan för olikheter, för tradition, kultur och konflikt, denna skräck för identitet, som lika ofta iklär sig frihetens som jämlikhetens baner, är en del av det moderna, och angreppen på identiteten luktar ett det modernas försök till självutplåning; övergreppen skall sluta att vara övergrepp, i och med att offret förnekas sin existens. Hastigt och lustigt blir vi imaginära, om vi bara tänker till. Ett slags inverterad glömska.

EINAR ASKESTAD

Stefan Jonsson:
Andra platser, Norstedts 95.
De andra, Norstedts 93

© Lindström / Panlo Rei

I MIN ENSAMHET TÄNKTE JAG DRICKA EN FLASKA VIN PÅ LÖRDAG – VILL NI DELA DEN OCH MITT LIV MED MIG, FRÖKEN?

